

JONAS PUZINAS – AKADEMINĖS LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS PRADININKAS

ALGIRDAS GIRININKAS

IVADAS

Lietuvos archeologijos mokslo padangėje prof. Jonas Puzinas buvo ir tebelieka ryškiausia asmenybė, kurio pastangomis Lietuvos archeologija pradėjo naują mokslo kelią. Mokslininko dėka Lietuvos archeologija pasuko iš mėgėjiško į profesionalaus mokslo vėžes. Šiandien Jono Puzino nutiestu keliu eina trečia, tarsi jo anūkų, Lietuvos archeologų karta, kuriai estafete perduodami pagrindiniai profesoriaus sukurti Lietuvos archeologijos mokslo pagrindai.

XX a. sudėtingi istorijos vingiai J. Puzinui Lietuvos archeologijos pagrindams sukurti skyrė labai trumpą laiką – tik pastarojo šimtmečio ketvirtąjį dešimtmetį. Sukurto archeologijos mokslo plėtotei ir tolesnei natūraliai raidai sutrukdė dvi viena paskui kitą sekusios Lietuvos okupacijos, o vėliau – priverstinė emigracija.

Šiame straipsnyje didžia dalimi gvildensiu prof. Jono Puzino XX a. ketvirtojo dešimtmečio ir kiek vėlesnio laikotarpio mokslinės veiklos kelią, jo ypatumus bei raidą to meto Lietuvos ir Europos priešistorės mokslinių pasiekimų lygmenyje.

STUDIJŲ HEIDELBERGE PATIRTIS

Nuo 1930 metų, kada Puzinas išvyko studijuoti į Heidelbergą, jis greitai suprato, kokių kelių turi toliau plėtotis Lietuvos archeologijos mokslas. 1931 metais „Vaire“ išspausdino programinį straipsnį, kuriame nurodė pagrindines gaires, kuriomis turi žengti priešistorinė archeologija (Puzinas, 1931, p. 422–425). Jis rašė: „...Priešistorininko uždavinys yra ne tik tirti senovės paminklai, nustatyti jų chronologija, bet taip pat stengtis plačiai atskleisti priešistorinių laikų žmogaus dvasinis gyvenimas, to gyvenimo raida, ūkio santvarka, bendruomeniniai ir politiniai santykiai ir t. t. Radiniai yra priemonė šiam tikslui siekti, bet ne siaurų tipologinių studijų objektas. Trumpai, žilo-

sios senovės paminklai teisingai aiškinti ir paversti dokumentais istorinėms problemoms spręsti – vyriausias naujosios srovės tikslas...“ (ten pat, p. 424).

Kokioje aplinkoje vyko J. Puzino mokslinė veikla? Visą Europą buvo apėmusios nacionalistinės nuotaikos, jomis sirgo ir Lietuvos visuomenė. Įsitvirtinę valdžioje tautininkai aktyviai rėmė savo krašto istorijos ir priešistorinius tyrimus. Neatsitiktinai prezidento A. Smetonos pastangomis į Vokietiją priešistorės studijuoti buvo pasiųstas gabus ir perspektyvus mokslui J. Puzinas. Į panašią, tik dar labiau nacionalistinę aplinką J. Puzinas pateko ir Vokietijoje. Netenka stebėtis, kad Heidelberge J. Puzinas negalėjo pasirinkti kitos, ne tautiniu pagrindu paremtos disertacijos temos. Tam, matyt, turėjo įtakos jo profesorius E. Wahle, kuriam taip pat reikėjo laviruoti tarp politizuotos etnorasistinės ir akademinės archeologijos, kuri Vokietijoje tuo metu dar tik stiprino savo pozicijas akademinėje plotnėje. J. Puzino darbas „Proistoriniai tyrinėjimai ir tautinė sąmonė Lietuvoje“ (Puzinas, 1935) nevainikuoja visų jo studijų pasiekimų. Šiame darbe J. Puzinas įvertina iki Lietuvos nepriklausomybės vykdytus archeologinius tyrinėjimus ir jų pagrindu parašytus darbus. Šio darbo 6-juose skyriuose susisteminti archeologiniai tyrinėjimai, kuriuose kalbama apie pirmašias žinias, liečiančias archeologijos paminklus, išskiriami romantizmo, realizmo, nacionalinio atgimimo, nuo „Aušros“ iki 1905 m. bei Lietuvių mokslo, lenkų ir rusų draugijų veiklos periodai ir pateikiamas tų darbų įvertinimas. Šis darbas buvo plačiausias ir išsamiausias istoriografinė, faktologinė prasme iki pat 1999 metų, kai pasirodė P. Kulikausko ir G. Zabiels darbas (Kulikauskas, Zabiela, 1999). Disertaciniame darbe archeologiniai tyrinėjimai siejami su tautiniu atgimimu. Todėl jis yra iš dalies vienpusiškas, nes rašytas tokiu metu, kaip to reikalavo tuometinė politinė aplinka. Tačiau šis darbas buvo naudingas ir pačiam autoriui. Jis galėjo išsamiai įvertinti iki jo dienų buvusius archeologinius

1 pav. J. Puzinas Impilties kasinėjimų metu pas generolą V. Nagevičių 1934 m. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

tyrimus, o kartu, matydamas Vokietijos ir kitų šalių archeologijos mokslo padėtį, kryptingai suformuluoti tolesnes Lietuvos archeologijos mokslo raidos perspektyvas.

J. Puzinas, studijuodamas Vokietijoje, išgilino į Europos priešistorės chronologiją, materialinę ir kultūrinę raidą. Iš jo tolesnės veiklos matyti, kad Vokietijoje įgytą patyrimą jis genialiai pritaikė Lietuvos muziejuose sukauptai medžiagai tvarkyti tiek chronologiniame, tiek kultūriname to meto archeologijos pasiekimų lygmenyje. Todėl svarbiausia jo patirties, įgytos Vokietijoje, išdava reikėtų laikyti darbo „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ parengimą (Puzinas, 1938). Tai buvo visos Lietuvos archeologinės medžiagos chronologinis susisteminimas ir interpretavimas.

„NAUJAUSIŲ PROISTORINIŲ TYRINĖJIMŲ DUOMENYS“

Buvo praėję dešimt metų nuo P. Tarasenkos (Tarasenska, 1928) ir trylika metų nuo A. Spicyno (Спицын, 1925) apibendrinto pobūdžio darbų, kai pasirodė J. Puzino „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“. Kuo šis darbas yra svarbus Lietuvos archeologijai?

Pirmiausia jis iš pagrindų pakeitė priešistorės chronologiją. Iki pasirodant šiam J. Puzino darbui buvo remiamasi P. Tarasenkos ar A. Spicyno pateikta priešistorės chronologija. Apie akmens amžiaus chronologiją jų darbuose netenka net kalbėti, nes ji net tais laikais Europos tyrinėtojų požiūriu buvo žymiai tikslesnė. P. Tarasenka, nesiimdamas datuoti atskirų priešistorės laikotarpių, pateikia O. Tišlerio, A. Spicyno nuomonę tuo klausimu, o pats mano, kad „...akmens amžiaus gadinės kultūra truko net iki VI–VII šimtmečio po Kristaus...“ (Tarasenska, 1928, p. 62). Bronzos gadinė bemaž neegzistavo, o Lietuva tik buvo patekusi į naujos (bronzos. – Aut.) kultūros įtaką, kurios pėdsakų liko Baltijos pajūryje (ten pat, p. 64). Geležį Lietuvos gyventojai pradėjo gaminti neolito pabaigoje (ten pat, p. 65), o romėnų gadinėje Lietuvoje tebeviešpatavo akmens gadinės kultūra (ten pat, p. 66). Autorius, sekdamas A. Spicynu, iškelia Raginėnų kultūros reikšmę, nurodo Klaipėdos (Raginėnų kultūros tęsinys) ir Liucino kultūrų poveikį, Vilniaus krašto pilkapių ypatumą, išskiria X šimtmečio Gardino pilkapių grupę ir XI šimtmečio akmeninius kapus, o lietuvių kultūrą išskiria tik XI–XII šimtmečiais (ten pat, p. 69–76). Toks buvo chronologinis ir kultūrinis Lietuvos priešistorės supratimas iki J. Puzino

parengto darbo. Jei P. Tarasenka būtų rėmęs vokiečių archeologų O. Tišlerio, E. Holako, A. Becenbergerio mintimis (keliose darbo vietose tai nurodoma), priešistorės chronologija ir kultūrinė periodizacija būtų buvusi tikslesnė. Tačiau autoriui didelės įtakos turėjo A. Spicino darbai, todėl jo darbe pateikta chronologija ir kultūrinė periodizacija liko sujaukta, teiginiai prieštaravo vieni kitiems. Nebuvo remiamasi nei O. Monelijaus chronologija, nei Latvijoje (Šturms, 1926, 1927), Švedijoje (Hansson, 1927) ar Vokietijoje (Ebert, 1921–1932) leidžiamais leidiniais ar to meto priešistorės mokslo pasiekimais. Vėlesni P. Tarasenkos darbai ir paminklų, ypač piliakalnių, tyrimai sukėlė diskusiją tarp P. Tarasenkos ir J. Puzino metodikos ir medžiagos interpretavimo srityje (Volkaitė-Kulikauskienė, 1992, p. 21–27). Tai rodo, kad Lietuvoje iki ketvirtąjo dešimtmečio vykdomi archeologinių paminklų tyrimai ir jų interpretacija neatitiko Vakarų Europos archeologijos lygio, kurį J. Puzinas, grįžęs iš Heidelbergo, stengėsi nukreipti profesionalaus europinio mokslo kryptimi.

Visai kitas to meto priešistorės ir jos chronologijos supratimas buvo Vakarų Europoje. Vokietijoje tuo metu priešistorė buvo skirstoma į atskirus chronologinius laikotarpius, išskiriamos atskiros kultūros. Taip buvo parengti E. Wahle „Vokietijos tautų priešistorė“ ir „Vokietijos senovė“ (Wahle, 1924, 1932) bei kiti leidiniai, kurie J. Puzinui turėjo nemažos įtakos tolesniems darbams.

J. Puzino habilitacinis darbas docento vardui gauti „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ ilgam įtvirtino Lietuvos archeologijos pagrindus. Jeigu palyginime minėtą J. Puzino darbą ir jau 1961 m. išleistą trijų autorių archeologinį darbą „Lietuvos archeologijos bruožai“ (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961), pastebėsime, kad darbas parengtas J. Puzino darbų pagrindu, atskirus skyrius papildant pokario metais tyrinėta medžiaga, o Lietuvos archeologinių paminklų tyrinėjimų apžvalgą praplečiant penktojo ir šeštojo dešimtmečių tyrinėjimais, paliekant tą pačią chronologiją, skyrių pavadinimus (pvz., neolitas, arba naujasis akmens amžius – „Lietuvos archeologijos bruožai“ ir naujasis akmens amžius, arba neolitas – „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“), dirbinių tipologiją, paminint tik „Senovės“ IV t. leidinį ir pakeičiant chronologinių laikotarpių pavadinimus sovietinei archeologijai priimtinais terminais (pvz., gimininės santvarkos irimo, klasinės visuomenės formavimosi, ankstyvojo feodalizmo laikotarpis), nors chronologiją paliekant tą pačią. Tik paskutiniais sovietiniais metais ir vėl atgavus nepriklausomybę pereita prie „Senovo geležies“, „Viduriniojo geležies“ ir „Naujojo geležies“ amžių terminologijos (Michelbertas, 1986; Tautavičius, 1996), kuri 1938 m. buvo naudojama J. Puzino darbe. Tiesa, net

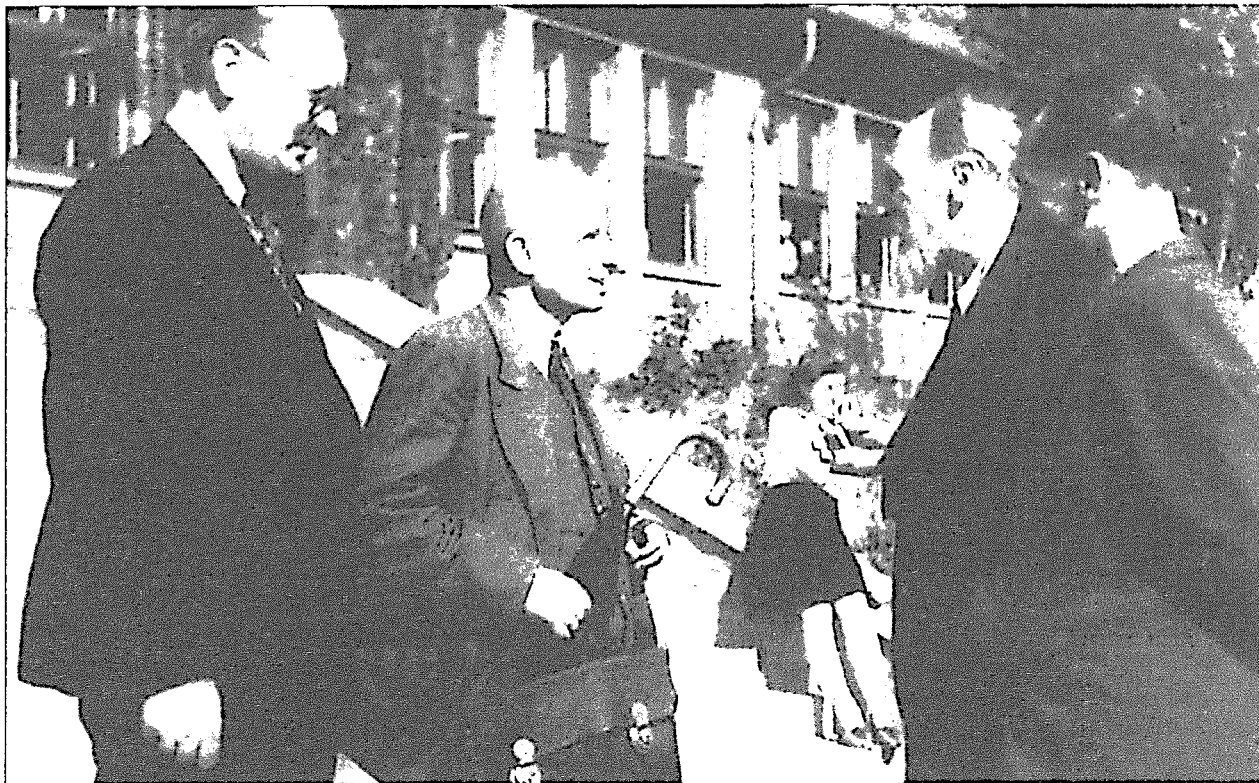
sovietiniais metais, archeologams tarpusavyje bendraujant, J. Puzino minėti terminai niekada nebuvo kitaip vadinami.

J. Puzinas priešistorės chronologiją pateikė atsižvelgdamas į kaimyninių šalių priešistorės periodizaciją. Jau XX a. trečiajame dešimtmetyje Rytų Pabaltijo archeologai I tūkstantmetį skirstė į tris periodus: senąjį, vidurinį ir vėlyvąjį geležies amžių (Tallgren, 1925). Todėl J. Puzinas turimos medžiagos pagrindu I tūkstantmetį taip pat suskirstė į tris laikotarpius, o V–I a. pr. Kr. priskirdamas geležies amžiui prieš Kr. Ši periodizacija išliko iki mūsų dienų.

VĖL VOKIETIJOJE

Tremtinio kelias J. Puziną vėl atvedė į Vokietiją. Paradoksalu, kad Rytų Pabaltijo tautų inteligentija, būdama tremtyje, 1946 m. sugebėjo įkurti Pabaltijo universitetą, kurio veiklai mokslininkas paskyrė visą savo laiką. Tai matyti iš jo kruopščiai vesto dienoraščio, kuriame atsispindi viso universiteto ir mokslininko siekis išlaikyti kuo ilgiau šį universitetą. Nors ir atitrūkęs čia nuo visų archeologijos šaltinių J. Puzinas sugebėjo parašyti penkis reikšmingesnius mokslinius straipsnius (Puzinas, 1983. T. I, p. 413–423, 424–436, 437–458, 674–687; T. II, p. 317–331). Pirmuosiuose dviejuose straipsniuose „Ledynai ir pirmųjų žmonių pasirodymas Lietuvoje“ ir „Ankstyvųjų Lietuvos gyventojų kultūros ir tautybės klausimas“ aptariama akmens amžiaus gyventojų kultūrinė kiltis ir gamtinė aplinka, kurioje jiems teko gyventi. Šie išsamūs straipsniai yra originalūs ir nepraradę savo vertės net šiomis dienomis. Autorius, aprašydamas Rutulinių amforų kultūrą, paminėjęs, kad jos įtaką yra pajutę ir Lietuvos teritorijoje gyvenę žmonės, nes ir Lietuvoje randama juostuotojo titnago žaliavos bei kirvių (Puzinas, 1983, p. 435). Šie profesoriaus pastebėjimai visiškai pasitvirtino tik šiomis dienomis, kai Lietuvoje prie Jaros ir Kretuono ežerų, Šventojoje (Palangos m.) ir kitur buvo aptikta Rutulinių amforų kultūrai priskirtinos keramikos (Brazaitis, 2002, p. 29–40), o pietinėje, pietvakarinėje ir Vidurio Lietuvoje – tai pačiai kultūrai priskirtinų kirvių. Nesuklydo mokslininkas nurodydamas, kad Šukinės-duobelinės keramikos kultūra buvo palietusi ir Lietuvą (Puzinas, 1983, p. 432). Šį teiginį patvirtino jau nuo XX a. devintojo dešimtmečio Šiaurės Rytų Lietuvoje aptinkama tipiškos Šukinės-duobelinės keramikos kultūrai priskiriamos keramikos (Girininkas, 2000, p. 103–108).

Straipsnis, skirtas Mažosios Lietuvos priešistorėi (Puzinas, 1983, p. 437–458), tuo metu buvo pirmasis lietuvių mokslininko bandymas plačiau paliesti Klaipėdos ir Šilutės krašto priešistorę. Čia autorius remiasi vokiečių priešistorės tyrinėtojų J. Hoffmann, C. Engel, H. Gross darbais. Mokslininkas, nagrinėdamas senąjį geležies amžių, pastebi,

2 pav. Pabaltijo universiteto (Hamburgc–Pinneberge) profesoriai: J. Puzinas, E. Fraenkelis, V. Biržiška ir P. Čepėnas. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

kad to meto kultūrinis krašto pakilimas gali būti siejamas su čia gyvenusių genčių ryšiais su Romos imperijos provincijomis. Šis jo tikslus pastebėjimas vėliau buvo praplėstas ir plačiau įvertintas M. Michelberto (Michelbertas, 1986), A. Luchtano, R. V. Sidrio (Luchtanas, Sidrys, 1999, p. 15–55) darbuose.

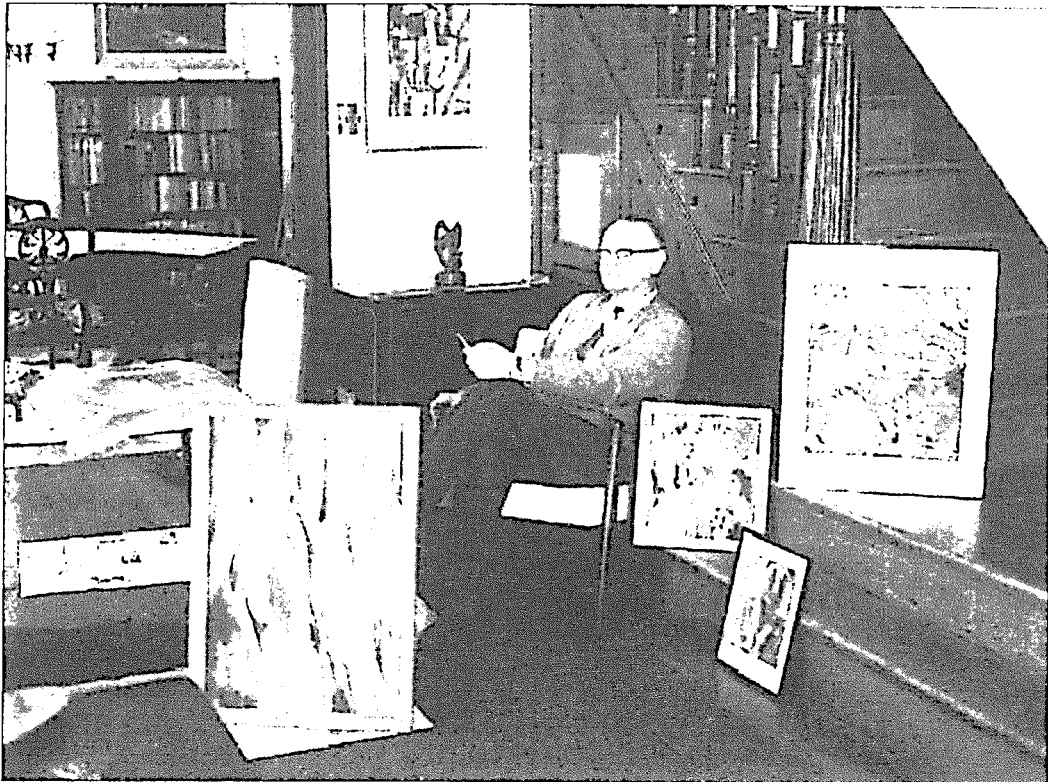
Darbus Vokietijoje vainikavo straipsnis, skirtas sparninėms segėms (Puzinas, 1983, p. 674–687), kuris buvo skirtas jo mokytojo E. Wahle 60-mečiui paminėti. Straipsnis paruoštas labai kruopščiai, jame aprašomos sparninės segės, kurių kiltį mokslininkas priskyrė baltų ryšiams su Romos imperijos provincijomis per tarpininkus pirmaisiais amžiais po Kr. Tos pačios nuomonės laikosi ir dabartiniai lietuvių priešistorės tyrinėtojai (Michelbertas, 1986, p. 106–107). Šis straipsnis susilaukė didelio Vokietijos ir Lenkijos priešistorės tyrinėtojų dėmesio.

Visi Vokietijoje rašyti moksliniai priešistorei skirti darbai neprarado mokslinės vertės net šiandien. Minėtuose darbuose matyti, jog tiek prūsų, tiek lietuvių kulties klausimai J. Puzinui buvo labai svarbūs. Čia jaučiama E. Wahle ir kitų Vokietijos kultūrinės priešistorės tyrinėtojų įtaka. Šiandien kai kurie mokslininko iškelti teiginiai, pvz., kad indoeuropiečiai išstūmė arba asimiliavo ankstyvuosius suo-

mių-ugrų kilmės žmones (Puzinas, 1983, p. 445), jau nediskutuotini, nes J. Puzinui tuo metu dar nebuvo žinomos nei Narvos, nei Nemuno archeologinės kultūros, kurias pavyko išskirti tik pokarinei archeologų kartai. Tačiau to meto kultūrinės archeologijos srityje esamos medžiagos duomenimis daryti kitų išvadų nebuvo net galimybės.

LIETUVOS PRIEŠISTORĖS TYRIMAI AMERIKOJE

Jungtinėse Amerikos Valstijose J. Puzinui neteko dirbti profesionalaus archeologo darbo. Tačiau sukauptas patyrimas ir žinios įgalino dirbti leidžiant enciklopediją, rašant žodyną, skaityti paskaitas, būti spaudos bendradarbiu, išvystyti plačią visuomeninę veiklą. Jis sugebėjo daug nuveikti ir Lietuvos archeologijos labui. Dirbo keliuose srityse – daugiausia Vilniaus, Gardino pilių archeologinių tyrinėjimų bei ankstyvosios Vilniaus ir Gardino miestų istorijų rašymo (Puzinas, 1983. T. II, p. 25–95), parašė nemažai atskirų Lietuvos regionų: Švėkšnos, Panevėžio (Upytės), Zanavykijos priešistorės studijų (Puzinas, 1983. T. I, p. 538–625, 626–642, 496–537), ruošė, bet nespėjo baigti darbo „Lietuvos proistorės bruožai“, kuris J. Puzi-

3 pav. J. Puzinas prie savo dailės darbų, 1964 m. (Iš A. Čepėnienės asmeninio archyvo.)

no raštų leidėjų pavadintas „Lietuvių kilmė ir jų gyvenamieji plotai naujausių tyrinėjimų šviesoje“, paruošė to meto sovietinių archeologų darbų recenzijas ir juos įvertino. Visi šio laikotarpio darbai pasižymi originalumu. Kalbant apie Lietuvos miestų kiltį ir jų istorijas, J. Puziną galime laikyti miestų archeologijos pradininku, o apie atskirų Lietuvos regionų priešistorės darbus – vienu iš regioninės archeologijos pradininkų, įgalinusių detaliau pažvelgti į atskirų Lietuvos regionų raidą, kuri sietina su atskirų baltų genčių priešistorė. Tuo pat metu regioninės archeologijos darbai buvo vykdomi ir sovietinėje Lietuvoje, jie įgalino nustatyti atskirų Lietuvos teritorijoje gyvenusių baltų genčių ribas, chronologiją ir raidą. J. Puzinas daug dėmesio skyrė Užnemunės – jotvingių genčių apgyvendintiems plotams, kurie sovietiniais laikais Lietuvos archeologų buvo mažiausiai tyrinėti. Todėl, be lenkų archeologų, sisteminiai darbai apie jotvingius išsamiausiai buvo nušviesti J. Puzino.

Svarbus J. Puzino darbas apie Vilniaus priešistorę ir istoriją „Gedimino sostinės 650 metų sukaktį minint“ buvo parengtas skaitytos paskaitos pagrindu. Darbas susideda iš trijų dalių: legendinės, Vilniaus pilių archeologinių tyrinėjimų ir Vilniaus istorijos iki Gedimino laikų. Šis dar-

bas archeologiniu požiūriu buvo pirmasis bandymas pateikti susistemintus duomenis apie Vilniaus pilių tyrimus, remiantis net tuo metu paskutiniais septintojo dešimtmečio archeologiniais tyrimais. Autorius čia ištraukė į net iki šių dienų dar besitęsiančią Vorutos pilies lokalizavimo diskusiją. Šis straipsnis siejasi su kitu jo parašytu straipsniu „Trečiosios Vilniaus pilies beiškant“, kuriame jis prisidėjo prie A. Tautavičiaus nuomonės dėl Kreivosios pilies lokalizavimo vietos dabartinio Pilkojo kalno teritorijoje. Kita to meto pilių ir miestų tema išsamai studija yra apie Gardino pilis (Puzinas, 1983. T. II, p. 69–95), kurią rašant panaudojo dar 1939 m. kasinėjimų aplankymo metu sukauptą medžiagą. Jis nurodo, kad Vytauto pilis susidėjo iš dviejų dalių – Aukštutinės ir Žemutinės, kur Aukštutinė buvusi tvirtovė, o Žemutinė – priešpilis. Kartu J. Puzinas pateikė platų istorinį ankstyvosios Gardino pilies ir miesto aprašymą, kuriuo jis tarsi užbaigia savo straipsnių ciklą, skirtą Kauno, Šiaulių, Vilniaus miestų ir pilių istorijai.

Regioninės archeologijos tema yra įdomus straipsnis „Šis tas iš Panevėžio krašto proistorės“, skirtas Panevėžio apylinkių priešistorėi. Darbas yra išsamus, nes apima visus priešistorės laikotarpius ir yra glausta studija apie Vidurio Lietuvos priešistorę, kuriame, nors ir trumpai,

aprašomi visi archeologiniai paminklai ir aptariami juose aptikti radiniai, pateikiama jų tipologija bei chronologija.

Platus ir išsamūs regioninės archeologijos požiūriu yra darbai skirti Švėkšnos ir Zanavykijos priešistorėi (Puzinas, 1983. T. I, p. 496–625). Rašydamas šiuos darbus, J. Puzinas neapsiribojo vien siaura Švėkšnos ar kitų vietovių priešistorė. Jis tyrinėtų vietovių priešistorę įtraukia į viso Rytų Pabaltijo priešistorės kontekstą. Straipsniuose pateikiama ne tik materialinė kultūra – kapinynų, piliakalnių tyrimų medžiaga, bet ir pateikiami ūkinio gyvenimo metmenys, nurodant, kad minėtų kraštų gyventojai buvo darbštūs žemdirbiai. Kaip ir kiti J. Puzino darbai, regioninė tematika apima visus priešistorės laikotarpius.

Labai svarbus ir reikšmingas, tačiau nebaigtas J. Puzino darbas „Lietuvių kilmė ir jų gyvenamieji plotai naujausių tyrinėjimų šviesoje“ (Puzinas, 1983, p. 332–381), atspindi autoriaus lingvistinius sugebėjimus, analizuojant baltų genčių gyvenamąsias teritorijas. Šiame darbe mokslininkas nurodo, kad, naudojantis kalbotyros tyrinėjimų išvadomis, galima lengviau nagrinėti proistorines problemas. Tai J. Puzinas ir atliko. Apžvelgęs J. Basanavičiaus, K. Būgos, K. Turnvaldseno, I. Duridanovo, M. Fasmerio, S. Trubeckojaus darbus, kiek plačiau apsisusto prie O. N. Trubačiovo ir V. N. Toporovo darbo išvadų apie Aukštutinio Padnieprio vandenvardžius. Darbe autorius pažymi, kad Aukštutinio Padnieprio baltai, slavų spaudžiami, nepasitraukė į šiaurės vakarus, kaip teigė K. Būga, o pasiliko ir buvo pastarųjų asimiliuoti. Tai patvirtina baltiški hidronimai, kurie įgavo suslavintas fonetines formas. Autoriaus manymu, „... aiškinantis baltų ir lietuvių kilmės klausimą lemiamos reikšmės žodis priklauso proistorės, arba archeologijos, mokslui“... (ten pat, p. 372). Šis darbas labai akivaizdžiai byloja, kad J. Puzinas priklausė etnokultūrologinės archeologijos kryptčiai, kaip dauguma jo pokarinės kartos mokinių. Ši krypttis archeologijos moksle buvo susijusi ne tik su sovietinės archeologijos įtaka iškeliant slavų tautų reikšmę, bet ir su sovietų pavergtų tautų desperacija, kai buvo stengiamasi pasipriešinti okupacijai, įrodant pavergtos tautos orumą ir reikšmę, taip stiprinant pasitikėjimą ir jėgas intelektualioje kovoje prieš pavergėją.

J. Puziną galima laikyti vienu pirmųjų pokarinės Lietuvos archeologinių darbų recenzentų. Nors ir gyvendamas toli nuo Lietuvos, jis įdėmiai sekė archeologinių tyrinėjimų eigą ir naujausius darbus archeologine tematika. Šiai temai J. Puzinas yra paskyręs du reikšmingesnius straipsnius (Puzinas, 1983. T. I, p. 653–673, 643–646). Juose pateikiamas jo buvusių mokinių ir jaunesnės kartos archeologų darbų įvertinimas, kur pabrėžžiama, „...kad nėra nei tarybinių, nei buržuazinių archeologų – tėra tik archeologai, tos pačios specialybės

kolegos, turį tik kiek skirtingą žvilgsnį į atskirus archeologinius klausimus...“ (ten pat, p. 673). Šis J. Puzino pasakymas yra labai taiklus ir pamokantis archeologų tarpusavio bendravimo plotmėje.

NUTIESTO MOKSLO KELIO REZULTATAI

Apžvelgus J. Puzino darbus galima pažymėti, kad jo darbų ir pastangų dėka archeologija tapo lygiavertė mokslo šaka tarp kitų mokslo sričių. J. Puzinas profesionalios archeologijos mokslo pagrindus sukūrė XX a. trečiajame dešimtmetyje.

Lietuvos archeologijos pagrindai buvo suformuoti mokslininkui veikiant trimis pagrindinėmis kryptimis. Svarbiausias buvo mokslo tiriamasis darbas, kurį vainikavo leidinio „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ pasirodymas. Šis darbas tapo atspirties tašku tolesniems profesionalios proistorės tyrinėjimams Lietuvoje. Be priešistorės chronologijos, archeologinių radinių tipologijos nustatymo, ne mažiau svarbi buvo šioje knygoje pateikta dirbinių terminologija, kurios didžioji dalis vartojama ir šiandien.

Kita reikšminga J. Puzino veiklos kryptis buvo darbas su visuomene, kurio pagrindinė veiklos išdava tapo Priešistorinio skyriaus suformavimas ir pirmosios profesionalios archeologinės ekspozicijos parengimas Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje. Šis mokslininko-muziejininko darbas padėjo pagrindus muziejininkystės plėtrai, nurodė gaires, kaip formuoti muziejuose esančius priešistorės ekspozicijų skyrius.

Labai svarbus tolesnei archeologijos mokslo raidai buvo J. Puzino archeologijos pagrindų dėstymas Kauno Vytauto Didžiojo universitete, kurio išdavoje buvo paruošti profesionalūs archeologijos specialistai, padėję pagrindus tolesnei archeologijos mokslo plėtrai pokario metu. Mokinių paruošimas profesionaliam archeologo darbui buvo kartu ir Lietuvos archeologijos mokslo tęstinumas, turėjęs labai svarbios įtakos tolesnei akademinėi archeologijos raidai Lietuvoje.

J. Puzinas buvo pirmasis proistorikas, siekęs Lietuvos muziejuose buvusią chaotišką medžiagą susisteminti, nustatyti jos chronologiją, priešistorės raidos sistemą. Tai J. Puzinas atliko greitai ir gana profesionaliai dar XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Platesnis teorinis požiūris į priešistorę jo darbuose atsirado vėliau, jau išėivijoje, kai buvo visiškai paruošti akademinės archeologijos pagrindai. Šioje plotmėje žvelgiant iš mokslo istorijos pusės labai svarbu yra mokslininko, paruošusio mokslo darbą, istorinės aplinkos ir laikotarpio nustatymas. Labai reikšminga J. Puzino darbuose yra tai, kad jis proistorę tiesiogiai siejo su istorija, kitaip sakant, priešistorėje matė istorinius procesus, pvz., tokius, kurie tiesiogiai buvo susiję

su žemės ūkio, amatų, mainų, prekybos, dvasinės kultūros ir socialinės struktūros raida. Teorine prasme J. Puzino darbai priklausė procesualinės archeologijos kryptims. Kartu jo darbuose aiškiai išskiriamos atskiros archeologinės kultūros, kurios sietinos su etniniais procesais. Etnokultūrinės srovės įtaka mokslininko darbuose liko dar iš to laikotarpio, kai J. Puzinas studijavo Heidelberge.

LITERATŪROS SARAŠAS

Brazaitis Dž., 2002 – Rutulinių amforų kultūra Lietuvoje – reiškinys ar epizodas? // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2002. T. 23, p. 29–40.

Ebert M., 1921–1932 – Reallexikon der Vorgeschichte. Berlin, Band. 1–15.

Girininkas A., 2000 – Baltai prie Suomijos įlankos // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2000, p. 103–108.

Hanson H., 1927 – Gotlands bronsålder. Stockholm, 1927.

Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.

Kulikauskas P., Zabiela G., 1999 – Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.). Vilnius, 1999.

Luchtanas A., Sidrys R. V., 1999 – Bronzos plitimas rytiniame Pabaltijo regione iki Kristaus // Archaeologia Litwana. Vilnius, 1999. T. 1, p. 15–55.

Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.

Puzinas J., 1931 – Priešistorinė archeologija ir jos tyrimo metodai // Vairas. Kaunas, 1931, Nr. 7–8, p. 422–425.

Puzinas J., 1935 – Vorgeschichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen. Kaunas, 1935.

Puzinas J., 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys. Kaunas, 1938.

Puzinas J., 1983 – Rinktiniai raštai. Chicago, 1983. T. I–II.

Šturms E., 1926 – Akmens laikmets. Bronzas laikmets // Latvijas arhaiologija. Rīgā, 1926.

Šturms E., 1927 – Akmens laikmets Latvijā. Rīgā, 1927.

Tarasenka P., 1928 – Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius, 1996.

Tallgren A. M., 1925 – Zur Archäologie Eesti. Dorpart, 1925. T. 2.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1992 – Apie Petro Tarasenos ir Jono Puzino polemiką „Lietuvos aidas“ puslapiuose // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 9, p. 21–27.

Wahle E., 1924 – Vorgeschichte des Deutschland Volkes. Leipzig, 1924.

Wahle E., 1932 – Deutsche Vorzeit. Leipzig, Kabitzsch, 1932.

Спицын А. А., 1925 – Литовские древности // Tauta ir žodis. Kaunas, 1925. T. III, p. 112–171.

JONAS PUZINAS – THE PIONEER OF THE LITHUANIAN ACADEMIC ARCHAEOLOGY

Algirdas Girininkas

Summary

Having reviewed Jonas Puzinas' works, it should be noticed that thanks to his efforts and works, archaeology has become equal with other sciences. J. Puzinas created the fundamentals of the professional archaeology in the third decade of the 20th century.

The basics of the Lithuanian archaeology were formed by the scientist while working on three main aspects. The most important was a research which was finalised by the appearance of the publication "The data of the latest prehistoric explorations". It was a start for further explorations of the professional prehistory in Lithuania. Beside the chronology of the prehistory and the establishment of the typology of archaeological finds, the terminology of artefacts presented in this book was also not less significant. The most of the terms are still used nowadays.

Another significant activity of Jonas Puzinas was his social work, which resulted in the formation of the Prehistory Department and the organisation of the first professional archaeological exposition in the Vytautas Magnus Culture Museum. These accomplishments laid the foundations for development of museology, established guidelines how prehistoric exposition departments in museums should be formed up.

J. Puzinas' lectures on the basics of archaeology at Vytautas Magnus University were also very substantial for further development of archaeology: the University started training professional archaeology specialists, who laid the fundamentals for further development of archaeology during the post-war period. Professional training for archaeologists was succession of the Lithuanian archaeology, which

greatly influenced further academic development of the archaeology in Lithuania.

J. Puzinas was the first prohistorian who tried to systemise chaotic material in Lithuanian museums, to determine its chronology and to establish the system of the prehistory development. J. Puzinas did it quickly and rather professionally even in the fourth decade of the 20th century. The broader and theoretic attitude to the prehistory was observed in his works later, in emigration, when the basics of the academic archaeology have been completely prepared. Here in respect of science history, it is very important to know the historic environment and the epoch of the scientist who prepared a scientific work. A very significant thing in J. Puzinas's works is that he closely related the prehistory with the history, in other words, he saw the historic processes in the prehistory, e.g., the ones that were closely related with

the development of agriculture, crafts, trade, spiritual culture and social structure. Theoretically, J. Puzinas belonged to the generation of processual archaeologists. In his works separate archaeology cultures which are related with ethnic processes are clearly segregated. The influence of the ethnocultural trend has persisted in J. Puzinas's works since his studies in Heidelberg.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. J. Puzinas during the excavations of the Įpiltis hillfort visiting general V. Nagevičius in 1934.

Fig. 2. Professors of Baltic University (in Hamburg–Pinneberg): J. Puzinas, E. Fraenkel, V. Biržiška and P. Čepėnas.

Fig. 3. J. Puzinas with his art works in 1964.